

KIRIM KARAYLARININ HALK EDEBİYATI KAYNAKLARI: “MECUMALAR”

Tülay Çulha*

Giriş

Karaylar, Hazarlar döneminde (VII- XI. yy.) (Togan 1988:397) Museviliği kabul etmiş bir Türk topluluğudur. Karaim ya da Karaylar olarak adlandırılan bu topluluk, yakın dönemlere kadar küçük gruplar halinde Litvanya ve Polonya başta olmak üzere, Ukrayna'nın Haliç ve Lutsk kentleri, Türkiye (İstanbul), Avustralya (Sydney), ABD (New York), Fransa (Paris) gibi birçok ülkede dağınık olarak yaşamaktadırlar (Adamczuk vd. 2003). Bazı kaynaklarda eski SSCB'de yaşayan Karayların toplam sayısı, 1959 sayımına göre 5900, 1979 sayımına göre 3341 verilirken 1989 sayımında 2803 olarak verilmektedir. Yakın dönemlerde 2001 ve 2002 yıllarında yapılan sayımda ise bu sayı 318 olarak belirtilmektedir (Adamczuk vd. 2003:34).

Türk toplulukları arasında farklı bir yere sahip olan Karay Türkleri, adları bağlı buldukları mezhepten gelmektedir. *Karaim* sözcüğü Aramî- İbrani dilinde okumak anlamındaki *kara* fiilinden türetilir. Bu sözcüğe *im* çoğul eki getirilerek yapılmıştır. İbranicede ise *karaim* sözcüğü, “kutsal yazıyı okuyanlar” anlamında kullanılmaktadır. Bu çalışmada Karay Türklerinin

---

* Dr. Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, Kocaeli, culhatulay@gmail.com

halk edebiyatı ürünlerinin toplandığı *mecumalardan* söz etmeden önce Karay Türkçesi ve Karay edebiyatı hakkında bilgi verilecektir. *Mecumaların* tanıtılacağı bölümde ise özellikle iki *mecuma* tanıtılacaktır.

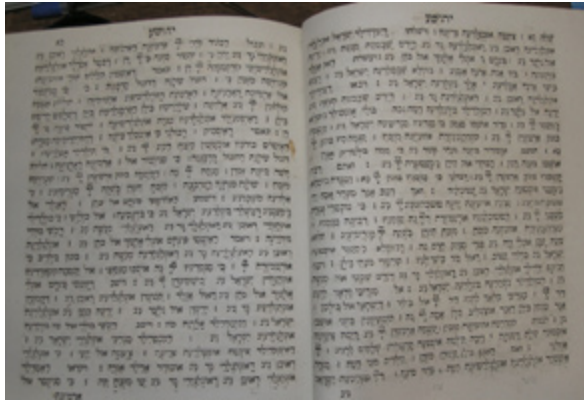
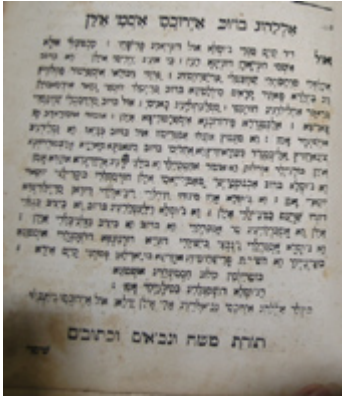
1. Karay Türkçesi

Karay Türklerinin kültürlerine ait en önemli bilgiyi dilleri oluşturur.¹ Karay Türkçesi, Türk Dilleri arasında Kıpçak grubuna dâhildir. Prof. Dr. Talat Tekin'in yapmış olduğu Türk dillerinin tasnifinde Karaycanın Haliç diyalekti, *tawlı* grubunun *yıl* alt bölümü içerisinde *its* alt-bölümüne girer. Troki (Trakay) diyalekti ise, aynı grubun *kel-* bölümcüğünün *toğuz* alt-bölümcüğüne dâhil edilir (Tekin 1989). Benzing, *Fundamenta*'nın birinci cildinde yapmış olduğu tasnifte, Karay Türkçesi, Batı Grubu (Kıpçak- Kuman dilleri) arasında yer alırken, Karl H. Menges'in tasnifinde, Kuzey-Batı veya Kıpçak Grubu'nun Karadeniz Hazar Denizi Dilleri arasında yer alır.

Karay Türkçesi, metinlerden anlaşılacağı üzere, Bulgar, Hazar, Uz, Peçenek ve Kıpçak Kumanlarıyla etkileşim sonucu doğar (Zajançowski 1979-1983:315). İkinci dünya savaşına kadar Karay Türkçesinin üç diyalekti vardı: Troki (Trakay), Haliç-Lutsk ve Kırım diyalektleri. Bunlardan Kırım Karaycası çok önce Kırım Tatarcasından etkilenir. Aynı zamanda Kırım ile Osmanlı imparatorluğunun ticarî, siyasi ilişkileri nedeniyle Kırım diyalektinin Osmanlıcadan da etkilendiği söylenebilir. Hatta Kırım Karaycasında yer alan Oğuzca unsurların fazlalığı nedeniyle bu diyalekt, Anadolu'da konuşulan Türkçenin bir ağızı gibi görülür (Radloff 1896).² Troki (Trakay) ve Haliç- Lutsk diyalektlerinin de bugün Slav dillerince hemen tümüyle sömürülmüş olduğu söylenebilir (Tekin, Ölmez 2003). Sadece Trakay diyalekti, yaşayan çok az sayıdaki Karay Türkü tarafından konuşma dili olarak kullanılır. Her ne kadar belli dönemlerde Karay Türkçesinin öğretildiği kurslar, yaz okulları düzenlense de dilin günlük yaşamda işlek bir şekilde kullanılmaması, yok olmaya yüz tutmasına neden olmuştur.

Karay Türkçesinde Arapça, Farsça alıntı sözcükler azımsanamayacak ölçüde yer alır. Bu durum Karay Türklerinin uzun süre doğrudan İslam kültürünün tesiri altında kaldıklarını; Müslüman Türk halklarıyla, Tatarlarla yakın ilişkide olduklarını gösterir. Bu topluluk, din olarak Museviliği kabul ettiği için kullandıkları dil de İbraniceden büyük ölçüde etkilenir. Hatta öyle ki İbranî yazı dilinin etkisiyle Karay Türkçesinin söz dizimi büyük ölçüde değişir. Bütün bu etkilere rağmen Karay Türkçesi, eskicil özellikler taşıması bakımından Türk dilleri arasında önemli bir yerde bulunur. Bunun yanında Eski Türkçede yer alan birçok sözcüğün Karaycada kullanılmış olması ve hem tarihî hem de modern Kıpçak dilleriyle ortak söz varlığı bulunması da dikkate değer bir özelliktir.

Karaylar dillerini 1930'lu yıllara kadar İbranî, Latin ve Kiril alfabeleri ile yazmışlardır. Pek çoğu dinî ve folklorik metinler içeren elyazmaları ise İbrani alfabesiyle kaleme alınmıştır. Bu yazmalarda kullanılan ve temelde İbraniceye dayanan el yazısında kullanılan harfler, matbu harflerden büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Günümüzde Kırım Karay Türkleri, Kiril alfabesini kullanırken Litvanya'da yaşayan ve Trakay diyalektini kullanan Karay Türkleri ise Litvan alfabesine dayalı Latin harflerini kullanmaktadırlar.

Karaycaya yapılan Tevrat tercümesinden örnek sayfalar.

2. Karay Edebiyatı

Karay edebiyatı eski dönemlerde sadece dinî edebiyattan ibaretti denilebilir. Karay Türklerinin dinî görevlerini yerine getirebilmeleri için yapılan Tevrat çevirileri ve dua kitapları dikkat çeker. Yapılan araştırmalar neticesinde, 1528-1529 yıllarında Venedik'te İbranice basılmış olan Karay Türkçesiyle yazılmış dua kitaplarının en eski örnekleri arasında Kırım Karaycasıyla yazılmış bir ilahinin de bulunduğu öğrenilir. 1731 yılında Kırım'da ilk Karay matbaasının kurulmasıyla birlikte birçok ilahi kitabı basılmıştır (Zajaczkowski 1996).

Karay Türkleri, dinlerini, ibadetlerini, geleneklerini yaşatabilmek için çeviriler yapma ve bu çevirileri basarak yaygınlaştırma yoluna giderler. 1830-1832 yılları arasında İstanbul'da bulunan Avraham Firkovicz (1787-1874), Tevratı Karaycaya çevirerek İstanbul'da basmıştır. Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte 1841 yılında Kırım'ın Evpatorya (Gözleve) şehrinde dört cilt halinde Eski Ahit'in kanunları basılır (Zajaczkowski 1996:13, Jankowski 1997).³

Yukarıda anılan İbraniceden Karay Türkçesine çevrilen dinî kitaplarda kullanılan dilin oldukça eski bir döneme ait olduğu söylenebilir. Günümüzde bile bu eskicil özelliklerin Karay Türkçesinin bünyesinde bulunuyor olması, ibadetin, Karay Türkçesiyle yapılıyor olmasından kaynaklanır. Şöyle ki, duaların Türkçe okunması gerek ses ve biçim özellikleri, gerekse söz varlığı bakımından bu özellikleri korumasını sağlar. Sonraki dönemlerde Karay Türkçesiyle eserler basılmaya devam edilir. Bunlardan 1890 yılında Malecki'nin Almanca yayımlanmış olduğu çalışma oldukça önemlidir (Malecki 1890, Kowalski 1929'dan). Kowalski'nin 1929

yapacağı çalışmasında büyük ölçüde yararlandığı bu çalışma, Karay Türkleriyle ilgili oldukça önemli bilgiler içerir.

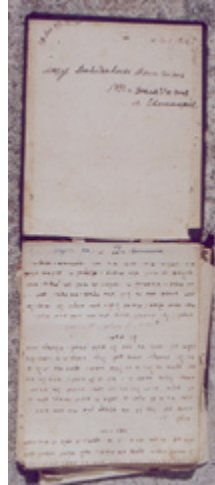
Bu dönemden itibaren Rusya'da muhtelif zamanlarda Karay Türkçesiyle dinî kitaplar ve çeviriler yayımlanır. Hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığım ve temin edemediğim bu çalışmalarla ilgili bilgiler, Zajanczkowski ve Kowalski'nin çalışmalarında mevcuttur.

19. yüzyılın sonlarında Radloff tarafından yayımlanan *Mecuma*⁴, hem din dışı ilk halk edebiyatı ürünleri içermesi bakımından, hem de yayımlanmış ilk *mecuma* olması bakımından büyük önem taşır. 1888'de yayımlanmış olan bu derleme, 1896'da yeniden basılmıştır. Radloff'un kendi ağzından yapmış olduğu derlemelerden sonuncusu olan bu eserin İbrani harfli bölümü, *Yanı Qırım*dağı *Karaimler arasında kullanılan masallar; hikayeler; zarpu meseliler; tapmacalar; tekerlemeler ve türkülerdir* başlığı altında verilir. 518 sayfası İbranî, 408 sayfası Kiril harfleriyle (241-408 sayfaları arası İbranî harfli bölümün bir kısmının, Kiril harflerine çevrilmiş şeklidir) yazılan bu *mecuma*, Kırım'da yaşayan Türklerin halk edebiyatı ürünlerini içerir.

Kırım Karaylarının yakın dönemde Kırım'da ve çeşitli bölgelerde basılmış Kiril harfli ve Rusça çalışmaları da bulunmaktadır. Çalışmanın amacı *mecumalar* olduğu için, yakın dönemde yapılan çalışmalar bu yazının dışında tutulacaktır.

3. Mecumalar

Mecmua sözcüğü, Arapça معجم *mecmûa* "1. toplanıp biriktirilmiş; tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi; 2. seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma kitap; cem' olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm" anlamındaki sözcüğün değişmiş şeklidir. *Mecumalar*, Karay Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin derlendiği, bir araya getirilerek yazıya geçirildiği *cönk* niteliğindeki defterlerdir. *Mecumalarda*, Kırım Karaylarının sözlü halk edebiyatı örnekleri yazıya geçirilir. Bu defterlerin şekli basit defterlerden biraz farklı olup, aşağıdan yukarıya doğru açılır. Fakat normal defter görünümünde olanlar da bulunmaktadır:

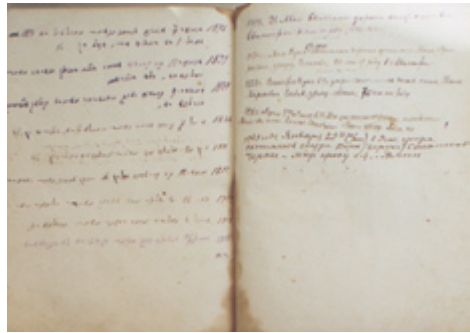
Evpatorya (Gözleve) kenesinde bulunan yukarıdan aşağıya açılan bir *mecuma*.

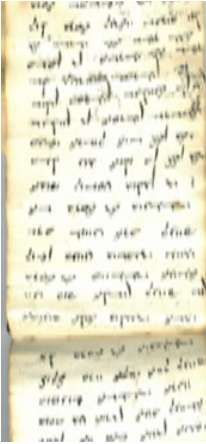
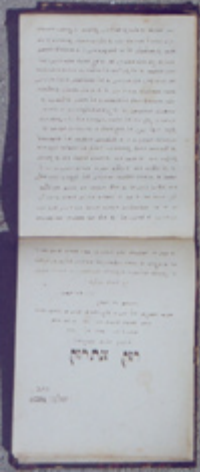

Evpatorya (Gözleve) kenesada bulunan defter şeklinde açılan bir *mecuma*.

Genellikle *mecumaların* müellifi belli değildir. Karay Türkleri arasında kültürlerinin yeni nesillere aktarılması için önemli bir yere sahip olan *mecumalar*, hemen her ailenin kendi kütüphanesinde bulunur. Sahip olunan ailenin adıyla anılan bu eserler, akşam yemeklerinden sonra, Karay ailesinin genç üyelerine içinde bulunan öyküler, masallar, türküler okunur. O dönemde azınlıkta yaşayan milletler için büyük öneme sahip olan akşam yemekleri ve aile toplantıları, kendi kültür ve geçmişlerine sahip çıkabilmenin ilk adımı sayılır. Ayrıca Karay ailesinin küçük üyelerine verilen bir ödevin yerine getirilmesi üzerine ödül olarak da okunmuş.⁵

Geçmişte bu denli önemli olan *mecumalar*, İbrani harfleriyle yazıldığı için bu yazıyı bilmeyen yeni nesiller tarafından okunamaz. Aynı hassasiyetle korunan *mecumalar* günümüzde birkaç özel koleksiyoncunun elinde ya da kütüphanelerde bulunur. Yapılan araştırmalardan Leningrat, Varşova, Gözleve ve Litvanya'daki devlet kütüphanelerinde *mecumalar* bulunduğu öğrenilir. Merhum Türkolog Yusuf Sulimoviç'in özel koleksiyonunda, 1960'lı yıllarda Kırım'dan topladığı nesir şeklinde masallardan oluşan ona yakın *mecuma* bulunduğu bilgisi yaygındır (Dubinski, 1994:231-234).

Çeşitli koleksiyonlarda bulunan *mecumalardan* örnekler.

Mecumalar, çoğunlukla masal, destan, hikâye gibi nesir ve türkü, koşma, mani, divan, semai ve tekerleme gibi nazım şekillerinden oluşur. Bunlardan başka, Kırım'da yaşanan önemli olaylar, bu olaylara yakılan ağıt, türküler de yer alır. Rus edebiyatından ve dinî içerikli metinlerden yapılan çeviri ve tercümelemler de *mecumalar* içinde karşımıza çıkar.

Mecumalar hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların ilk ve en eskisi yukarıda bahsi geçen Radloff tercümelerinin 7. cildir. Bu cildin İbrani harfli 508 sayfası bir *mecuma*dır. *Mecumalar* üzerine yakın dönemlerde yapılan çalışmalar şöyle sıralanabilir:

3.1. Katık Mecuması

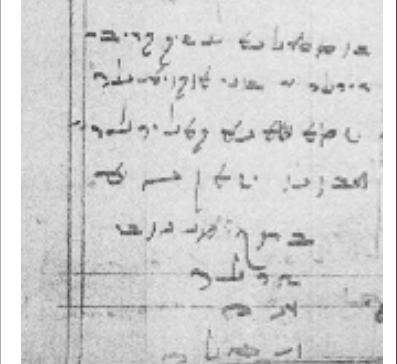
Henry Jankowski tarafından Simferepol’de Prof. Yuri Polkanov’dan temin edilen *mecuma* Katık ailesine aittir. Elimizde yer alan nüsha (Çulha, 2008), çok iyi olmayan 20,5 x 16 ölçülerinde olan orijinal *mecumanın* A4 boyutlarındaki fotokopisidir. Her sayfa en az 5, en fazla 26 satır olmak üzere ortalama 22 satırdan oluşur. Sayfalar 1’den 206’ya kadar numaralanmıştır. 206 sayfadan oluşan *mecumanın* 206. sayfasında başlayan tekerlemenin yarım kalması *mecumanın* sonunda eksik sayfalar olduğunu gösterir. Birçok sayfanın üst kısımları fotokopi esnasında eksik çıkmıştır. Bu durum, anılan sayfaların tamamının okunmasını olanaksız kılar.

Yazmanın tamamı göz önünde bulundurulduğunda el yazısındaki farklılıklar, *mecumanın* iki farklı kişi tarafından kaleme alındığını gösterir. *Mecumada* yer alan her türkü, semai, tekerleme ve mesele İbranice “tam ve nişlam” ya da “tam tam” ibareleriyle sonlandırılır.

Kimi zaman şiirleri tasnif eden müellif, bazen İbrani alfabesindeki harflerin tam adını yazarken bazen sadece harfi verir; bazen de numaralandırma yoluna gider. Bu durum düzenli değildir. Çünkü numaralandırma ne metnin tamamına uygulanır ne de başlanan sınıflandırma tamamlanır.⁶

Mecumanın yazıldığı tarihle ilgili bilgi, 160. sayfanın 7. ve 8. satırlarında geçen İbranice iki dizede bulunur. İbranicede de, Arapçada olduğu gibi her harfin rakam değeri bulunur. Bir metnin içerisinde yer alan harflerin üzerindeki noktalar o harflerin rakamsal değerler ifade ettiğini gösterir. Bu iki dizede yer alan İbranice sözcüklerden, *Mecumanın*, 15 Temmuz 1808 tarihinde yazıldığı bilgisine ulaşılır.⁷

Mecumanın en geniş bölümünü, Kırım Karayları arasında çok yaygın olan *Aşık Garip* hikâyesi oluşturur. 25. sayfadan başlayan hikâye, 97. sayfada sona erer. Hikâyenin yer aldığı hemen hemen her sayfanın başı, ‘*Aşık Qarip*’ ile başlar ve bir sonraki sayfanın ilk sözcüğüyle sonlanır. Hikâyenin sonu olan, 97. sayfada bu meselin yazarının Baruh Mangubî olduğu öğrenilir:

	בירק קישע אגלאסמ וב רלנאיוקוא ינוב. רלרד רלרילאק אגאשאמט אגנאזי ונוב ו יבוגנמ הורב רלרד סת מלשנ ו	<i>bu meselege ‘Aşık Qarib derler. Bunu oquyanlar temaşağa qalırlar ve bunu yazanğa Baruh Mangubi derler Fam ve nişlam</i>
--	--	--

Mecumanın ikinci en önemli Meseli ise *Tünbel Oğlanın Meseli*'dir. Bu mesel, 127 ile 148 sayfaları arasında bulunur.

Bunun dışında *Mecumanın* başlangıcında yer alan birkaç kısa meseleden başka, Âşık Ömer ve Lütî gibi halk şairlerinden semai ve türküler yer alır. *Mecumanın* sonuna doğru -yazılar silik olduğu için okumakta zorluk çektiğimiz- bir tiyatro eseri bulunur.

Mecumanın özellikle sonlarına doğru yer alan şiir ve öykülerde İbranice ve Rusça sözcükler yoğun olarak bulunmaktadır. Yazma, 206. sayfada başlayan ve insanoğlunun yaşamında geçirdiği evreleri tasvir eden bir tekerlemeyle son bulur. Bu tekerlemenin tamamlanmamış olması, yukarıda da söylediğimiz gibi, *mecumanın* eksik olduğu kanaatini oluşturur.

3.2. Kılıcı Mecuması

Kılıcı ailesine ait olan *mecuma* (Aktayeva, 2007), 1903-1904 yılları arasında, Karay Türkçesinin Kırım diyalektinin konuşulduğu başkent olan Bahçesaray'da Yosef Kılıcı tarafından yazılmıştır. Simferepol'de Kırımçak David Rebi'den Prof. Dr. Henryk Jankowski tarafından temin edilen *mecumanın* içeriğinde verilen bilgilerden yazmanın 19 Ocak 1903 ile 23 Haziran 1903 tarihleri arasında yazıldığını öğrenmekteyiz. Sonradan Şubat 1904'te "Sultanski'nin Soldat Yırn" adlı dört sayfalık metin eklenmiştir. 643 ile 650 sayfaları arasında yer alan "Port Artur" şarkısı Şubat 1910'da eklenmiştir.

Qılıcı'nın Mecuması 649 sayfadan oluşmaktadır. Fotokopisi temin edilen yazmanın 298, 299, 310, 311, 452-57, 492-505 ve 650. sayfaları eksiktir. Yazmanın 642. sayfasının 11-16. satırlarında Eliyahu ben Yosef Kılıcı tarafından 1904 yılının Şubat ayında Bahçesaray'da yazıldığı bilgisine ulaşılır.¹¹ İlk altı sayfası Romen, sonraki sayfalar Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır. 21,5 x 11,5 ölçülerinde olan her bir sayfada ortalama 18 satır bulunmaktadır. Bazı sayfaların son kelimesi sonraki sayfanın başında tekrarlanmıştır. Fakat düzenli değildir.

Radloff, Katık ve Kılıcı *Mecumalarının* her üçünde de ortak olan halk edebiyatı örnekleri bulunmaktadır. Bu benzerlikler Tünbel Oğlan'nın Meselesi öyküsünde isim benzerliğinden öte gitmezken Âşık Garip Meselesi'nde yadsınamayacak miktardadır.

Sonuç olarak Karay Türkleri, Museviliği kabul etmiş, varlıklarını devam ettiren tek Türk topluluğudur. Karay Türklerinin dilleri, yukarıda da belirtildiği gibi, içerdiği özellikler bakımından önem taşır. Yapılan araştırmalarda, Kırım Hanlığı döneminde ve daha önceki dönemlerde Karay Türkçesiyle yazılmış *yarlığ* ve *bitiklerin* bulunduğu bilgisi edinilir. Bu yazmaların İbrani harfleriyle yazılmış ve henüz az sayıda eserin gün ışığına çıkmış olması bu yönde yapılacak çalışmaların önemini artırır. *Mecumalar* başta olmak üzere, bu dilde verilen eserlerin okunması, bu dilin ne kadar eski olduğunun ispatına ve hem kültürel, hem de dinî bakımdan Karay Türklerinin, Hazarların devamı olduğu fikrine katkı sağlar. Bu düşünceyle kaleme aldığımız çalışmanın bu amacın gerçekleşmesi doğrultusunda bir basamak teşkil etmesi benim için en önemli amaçlardan biridir.

- ¹ *Karai* sözcüğü Museviliğe bağlı bir mezhep olan Karaim mezhebini ifade etmektedir. Buradan itibaren *Karay* sözcüğü, Karaim mezhebine bağlı olan Türkler için kullanılacaktır. Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Karaim mezhebine bağlı milletlerin hepsi Türk değildir. Çalışmamız da, Hazar devleti döneminde Karaim mezhebine dâhil olan Türk halkı için *Karay Türkleri*, konuştukları Türk dili için de *Karay Türkçesi* terimlerinin kullanılması tercih edildi.
- ² Eserin giriş bölümünde yer alan “Kırım Yarımadasının Lehçeleri” başlıklı yazısında bu bilgiye rastlamaktayız. Tarafımdan yazı çevrimi yapılan eser, basım aşamasındadır.
- ³ Zajaczkowski'nin çalışmasında rastladığımız bilgiye göre, 1841'de basılan dört ciltlik Eski Ahitin kanunları şu sırayla basılmıştır: 1. Musa'nın beş kitabı, 2. Büyük Peygamberler, 3. Küçük Peygamberler, 4. Hagiographie.
- ⁴ *Mecuma* ile ilgili bilgi, ilerde **3. Mecumalar** başlığı altında verilecektir.
- ⁵ Kaynak kişi: Tamara Örmeli, Karaim, Simferepol (Akmescit) 5 Ağustos 1916 doğumlu, emekli kimya mühendisi, Eski Karaim cemaati lideri Yishak Örmeli'nin kızı.
- ⁶ 159. sayfada *alef* (159/6), *bet* (159/11), *gimel* (159/16), *dalet* (159/21), *he* (160/1) şeklinde sıralanmış; fakat sıralama *he* harfiyle son bulmuştur. 160. sayfada ise (ilk harf verilmemiş) *b* (160/14), *g* (160/19), *d* (161/6) olarak sıralanmış ve yine sıralamaya devam edilmemiştir. Ayrıca sayfa 195'te de şiirler 1, 2 gibi numaralarla sıralama yapılmıştır. Harfle de yapılsa numaralandırma harflerin rakamsal değerleriyle verilmiştir.
- ⁷ Henryk Jankowski, “The Contents of Katyk's Mejuma”, *Tjurkskaja i Smežnaja leksikoloģija i leksikoģrafija*, (basım aşamasında).
- 160/7 תנשב תו עקב המדאה רשא מהיתהת
- 160/8 דיראתל מירצונה מויב וש לויאל
- Bu iki dize, İbranicedir. *ט* yılında altınlardaki toprak yarıldı/ Hristiyanların tarihine göre Temmuzun 15'inci günü yazmaktadır. Bu da *mecumanın* yazıldığı tarih olarak kabul edilebilir. Prof. Dr. Marcel Erdal.
- ⁸ Aktayeva, a.g.t., s. 326. *Ani katavti Eliyahu ben Yosef (12) Qılcı (13) sene 1904 fevral (14) ph Bahçesaray (15) (16) fevral 19 sene 1910 geldim.*

KAYNAKLAR

- ADAMCZUK, L., H., KOBECKAİTE, S., PIĘCKI (2003): **Karaimi na Litwie i w Polsce**, Warszawa.
- AKTAYEVA, Gulaikhan (2007): **Qılcı's Mejuma**, Adam Mickiewicz Üniveristesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Poznan-Poland.
- ALTINKAYNAK, Erdoğan (2006): **Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları**, Haarlem: Sota Yayınları.
- BASKAKOW, N. A., A, ZAYANÇKOWSKİ (1974): **Karaimsko- Russko- Polskij Slovar**, Moskova.
- ÇULHA, T. (2008): **Kırım Karaycasıyla Yazılmış Bir “Mecuma”**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara.
- DUBİNSKİ, A. (1994): “Kırım Karay Türklerinin Halk Edebiyatı”, **Caramica**, Warszawa: Prace Karaimoznawcze, 231-234.
- JANKOWSKİ, Henryk (1997): “A Bible Translation into the Northern Crimean Dialect of Karaim”, **Studia Orientalia**, s. 28 1-84.
- “The Contents of Katyk's Mejuma”, **Tjurkskaja i Smežnaja leksikoloģija i leksikoģrafija**, (basım aşamasında).
- (1996): “Yeni Yayınlanan Karay Dua Kitapları”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S:1, s. 262-271.
- KOAOĞLU, Timur , Mykolas, Firkovičius (2006): **Karay The Trakai Dialect**, Lincom Europa.
- KOWALSKİ, T. (1929): **Karaimische Text im Dialect von Troki**, Krakowie.
- MALECKI, P. (1890): **Das Vorwort ist Karaimische Geschrieben**, Vilno.

- RADLOFF, W. (1896): **Proben der Volksliteratur der Nördlichen Türkischen Stämme**, Cilt VII, 2, baskı, St, Petersburg: Akademi Yayınları.
- SARAÇ, M. S. (2000): **Караимская Народная Энциклопедия**, том 2, Paris 1996, том 4 Moskva 1998, том 6 Moskva.
- SİNANİ, Z. I. (1970): **Kratkij slovar' razgovornoğo jazyka krymskix karaimov, ç, II, Russko-karaimskij slovar'**, [an unpublished dictionary, 87 pages].
- TEKİN, Talat (1989): "Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi", **Erdem**, C, 13,s. 141-168.
- , Mehmet, Ölmez (2003): **Türk Dilleri/ Giriş**, Yıldız, İstanbul, s. 127-128.
- TOGAN, Z. V. (1988): "Hazarlar", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: MEB Yayınları, C, 5, s. 397.
- XAFUZ, M. E. (1995): **Russko-karaimskij slovar', Krymskij dialekt**, Moskva: Obščestvo Vostokovedov RAN.
- ZAJANÇKOWSKİ, W. (1979-1983): "Karaylar ve Onların Folkloru", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Sa. 17-22, C. 1-2, 1979-1983, Ankara: 313-361
- ZAJACZKOWSKİ, A. (1996): "Karaim Edebiyatı", Çev: İlker Pak, **Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi**, S. 3: 13-20.

ÖZET

Kaynağını sözlü kültürün oluşturduğu halk edebiyatı, çoğunlukla halkın yarattığı sözlü edebiyattan oluşur. Dil, biçim ve işlenen konular bakımından halk kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan bu edebiyat, başlangıçta sözlü kültür ortamında varlığını sürdürürken 15. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Başta türkü, manî, koşma gibi manzum derlemelerin bulunduğu *cönk*lerde, destan, hikaye, masal gibi mensur anlatılara da rastlamak mümkündür.

Karay Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin toplandığı cönk niteliğindeki kaynaklar *mecuma* olarak anılır. İçerdiği malzemeler bakımından oldukça değerli bilgiler bulunduran ve İbrani harfleriyle yazılan *mecumalar*; yavaş yavaş gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bu çalışmada Karay Türklerinin halk edebiyatı kaynakları *mecumalar*'ın biçim ve içerikleri hakkında bilgi verilecek; birkaç *mecuma* tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Halk edebiyatı, cönk, Kırım Karay Türkleri, mecuma

ABSTRACT

The folk literature, which is originated from the oral culture, is composed of the oral literature that is mostly created by the People. This literature which is tightly bounded to the folk culture as regards the language, form and the subjects handled was continuing its existence in the beginning, but from the 15th Century on, it was started to pass to the Inscription. It is possible to encounter "Mensur" narrations such as epos, stories, tales in *Cönk*'s where the poetic collations such as folk songs, Turkish poems and ballads.

The sources qualified as cönk's in which the folk literature works of Karai Turks were collected are named Mecuma. Mecuma's which contain quite valuable information as to the contained materials and are written in Hebrew letters, have been unearthed gradually. In this study, information will be given about the form and content of mecumas, the folk literature sources of Karai Turks, and some mecuma shall be introduced.

Key words: folk literature, cönk, Crimean Karai Turks, mecuma